

UOT 347.1

AYNURƏ MƏMMƏDZADƏ

Bakı Dövlət Universitetinin “Mülki hüquq”
kafedrasının doktorantı

MÜLKİ HÜQUQ

FİZİKİ ŞƏXSİN HƏYAT VƏ SAĞLAMLIĞINA VURULMUŞ ZƏRƏR DELİKT HÜQUQUNUN ƏSAS ANLAYŞLARINDAN BİRİ KİMİ

Açar sözlər: fiziki şəxs, zərər, ziyan, delikt, delikt öhdəliyi, insanın həyatı və sağlamlığı, müqavilə.

Ключевые слова: физическое лицо, вред, ущерб, деликт, деликтное обязательство, жизнь и здоровье человека, договор.

Key words: natural person, harm, damage, tort, tort obligation, human life and health, contract.

Hüquqi anlayış olaraq zərər istilahının tarixi kökləri çox qədimlərə gedib çıxır. Belə ki, hələ Roma hüququnda əmlak zərərinin ödənilməsi mövzusunda xüsusi diqqət yetirilmiş, baxmayaraq ki, bu hüquq sisteminə qeyri-əmlak xarakterli zərərin ödənilməsi ilə də bağlı birmənalı mövqə olmamışdır. Zərərin ödənilməsinin əsası qismində isə hüquq pozuntusu və ya delikt çıxış etmişdir. Belə öhdəliklər hər hansı müqavilənin icra edilməməsi və ya lazımı qaydada icra olunmaması nəticəsində, yaxud da baş verən zərərin öz üzərinə götürülməsi üzrə xüsusi müqavilə münasibətlərindən yaranmışdır. Roma hüququna görə zərər anlayışı iki elementdən ibarət olmuşdur: a) damnun emergens – müsbət itgilər, yəni, şəxsin əmlakının tərkibinə daxil olandan məhrum olma; b) lucrum cessans - əldən çıxmış fayda, yəni, normal şəraitdə şəxsin əmlakına daxil ola biləcək sərvətlərin daxil olmaması (4, s. 175). Bununla belə, Roma hüququnda “zərər” anlayışı ilə yanaşı, “mənafe” anlayışından da istifadə edildiyini nəzərə almaq lazımdır.

Ümumiyyətlə, hüquq ədəbiyyatında zərərin anlayışına dair müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Zərər dedikdə, adətən, əmlak və qeyri-əmlak nemətlərinin, şəxsi hüquqların qanuni, yaxud qeyri-qanuni surərdə zədələnməsi, itirilməsi, məhv edilməsi, onların hər hansı şəkildə azalmasında ifadə olunan itginin baş verməsi nəzərdə tutulmuşdur. Digər mövqeyə görə, mülki hüquqda zərər qanunla qorunan nemətlərdə (bunlar əmlak və qeyri-əmlak xarakterli ola bilər) baş verən xoşagəlməz dəyişikliklərdir. Ş.M.Yusifovun fikrincə, qeyri-qanuni zərər hüquq pozuntusunun nəticəsidir. Hüquq pozuntusu ictimai təhlükəli, zərər yetirən, təqsirli əməldir. Zərərin yetirildiyi obyektlər fiziki şəxslərin obyektiv və subyektiv hüquqları, hüquqi şəxslərin və dövlətin maraqlarıdır. Zərər həm sosial, həm də hüquqi aspektlərdən ibarətdir. Hüquq pozuntusu həmişə mənəvi (psixi, qeyri-maddi), əksər vaxt isə əmlak zərəri yetirir. Zərər hər bir halda məqsədi zərərçəkənin hüququnun müdafiəsi, zərər vuranın cəzalandırılması, hüquq pozuntusunun xəbərdar edilməsi olan hüquqi məsuliyyəti doğurur (5, s. 19-20). Müəllifin mövqeyi ilə, bir istisna ilə, razıyıq. Belə ki, ictimai təhlükəlilik bütün hüquq pozuntularına deyil, yalnız cinayətə xas olan əməldir. Cinayət əməlləri, əsasən, məhz bu əlamətə görə digər növ hüquq pozuntularından fərqlənir.

S.S.Allahverdiyevin fikrincə, mülki hüquqda zərər dedikdə, hüququ pozulmuş (zərər çəkmiş) şəxsin düşdüyü və düşər olduğu elə maddi itki başa düşülür ki, bunun nəticəsində onun əmlakı

və ya şəxsi qeyri-maddi nemətləri azalır. Zərər hüququ pozulmuş (zərər çəkmiş) şəxs üçün arzuolunmaz mənfi nəticədir və zərərə düşməklə şəxsin qanunla qorunan neməti əskilir. Zərər ya əmlaka, ya da fiziki şəxsin malik olduğu qeyri-maddi nemətlərə - şəxsiyyətin həyatı və sağlamlığına, şərəf və ləyaqətinə və s. vurulur. Bilavasitə zərər vasitəli zərərdən fərqləndirilir. Bilavasitə (birbaşa) zərər zədələnmiş obyektə əmələ gələn zərərdir. Vasitəli zərər isə bilavasitə zərərin nəticəsi kimi yaranır (2, s. 681).

Müasir qanunvericilikdə və nəzəriyyədə “zərər” termini ilə yanaşı, “ziyan”, “əldən çıxmış fayda”, “itgi” və s. sözlərdən də istifadə olunur. Vaxtı ilə Roma hüququnda “maraq” (“interesse”) ifadəsindən istifadəyə üstünlük verilmişdir. Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminə, o cümlədən Mülki Məcəlləsində “maraq” termininin müxtəlif şəkildə və sonluqlar ilə istifadəsinə rast gəlinir. Məsələn, Mülki Məcəllənin 262.6, 846.3-cü maddələrində “maraq”, 35.1, 40.1, 116.2, 150, 354.2, 416-1-ci maddələrində “maraqlı şəxslər”, 49, 49-1, 107-10-cu maddələrində “maraqlar” ifadələrindən mülki müdafiə mənasında istifadə olunmuşdur. Mülki Məcəllədə həmçinin fiziki və hüquqi şəxslərin qanunla qorunan mənafeələrinin müdafiəsindən bəhs olunur (məsələn, 19, 23.3, 180.3, 346.1-ci maddələrdə). Digər maddi hüquq normaları ilə yanaşı, həmçinin prosessual qanunvericilikdə “mənafe” və “maraq” ifadələri işlədilir. Bu baxımdan “zərər” “mənafe” və “maraq” anlayışlarını bir-biri ilə qarşılaşdırmaq məqsəduyğundur.

Mülki Məcəllədə, ilk növbədə, “qanunla qorunan mənafe” ifadəsinin “mülki hüquqlar” ilə birlikdə istifadə olunması diqqəti cəlb edir. Şübhəsiz, hər bir elm sahəsində “maraq” ifadəsi onun predmeti, metodu, məqsədi və prinsiplərinə uyğun kontekstdə izah edilməlidir. Məsələn, fəlsəfədə “mənafe” və “maraq” cəmiyyətin, onun müəyyən qruplarının və ayrı-ayrı fərdlərin öz həyat şəraitlərinə, zəruri tələbatlarına obyektiv münasibətlərini və onlara sərfəli olan şəraitin saxlanılmasına cəhd etmələrini ifadə edir. Psixologiyada “mənafe” və “maraq” ifadələri insanların müəyyən həyat ehtiyaclarının ödənilməsinə yönələn iradə ifadəsi kimi şərh edilir. İqtisadçılar “mənafe” və

“maraq” sözlərinin izahını ictimai istehsal sisteminə insanların yerini müəyyən edən fəaliyyət motivlərində axtarırlar.

Hüquq elmində belə bir fikir üstünlük təşkil edir ki, hüquq normalarını tətbiq edən orqanlar və vəzifəli şəxslər “mənafe” və “maraq” anlayışları üzrə qeyri-hüquq sahələrində işləyib hazırlanmış müddəalardan istifadə edə bilərlər. B.H.Əsədov bu mövqə ilə razılaşmayaraq mənafe və maraqları hüquqi baxımdan iki qrupa bölmüşdür: subyektiv hüquqlarda əhatə olunan mənafe və maraqlar; subyektiv hüquqlardan kənar mövcud olan mənafe və maraqlar. O, “mənafe” və “maraq” ifadələrinin geniş sosial məzmun daşmasına əsaslanaraq qeyd etmişdir ki, subyektiv mülki hüquqlar mənafe və maraqların mühafizəsinin yeganə forması deyildir. Mülki hüquqi mübahisəni həll edən məhkəmələr, bir qayda olaraq, iddiaçının subyektiv hüquqa malik olmasını müəyyən etdikdə həmin hüququn müdafiəsini təmin edir. Bu hallarda məlumdur ki, məhkəməyə müraciət edən şəxsin marağı pozulmuş və yaxud mübahisələndirilmiş hüquqlarının bərpa olunmasında özünü göstərir. Fiziki və hüquqi şəxslərin subyektiv hüquqları normativ hüquqi aktlarda ifadə olunmaqla hüquq münasibətlərində səlahiyyətə çevrilir. Subyektiv hüquqa malik olan şəxslər bu hüquqa qarşı vəzifə daşıyan şəxslərdən müəyyən hərəkətləri etməyi tələb etmək səlahiyyətinə malik olurlar.

Müəllifin haqlı mövqeyinə görə, subyektiv hüquqlarda əhatə olunmayan mənafe və maraqlar da mümkündür. Mülki qanunvericilik qanun və hüququn analogiyası qaydasında subyektiv mülki hüquqlarda ifadə olunmayan mənafe və maraqların müdafiəsinə imkan verir. Yəni, mülki hüquq münasibətləri mülki qanunvericiliklə və ya tərəflərin razılaşması ilə birbaşa tənzimlənmədikdə və onlara tətbiq edilə bilən işgüzar adətlər olmadıqda həmin münasibətlərə, əgər bu, onların mahiyyətinə zidd deyildirsə, oxşar münasibətləri tənzimləyən mülki qanunvericilik normaları tətbiq edilir. Oxşar münasibətləri tənzimləyən mülki hüquq normaları olmadıqda isə münasibətlər qanunvericilik prinsipləri əsas götürülməklə tənzimlənilir. Mülki hüququn predmeti baxımından mülki hüquqi mahiyyət kəsb edən mənafe və maraqlar iki qrupa bölünür: əmlak maraqları və qeyri-əm-

lak maraqları. Əmlak maraqları iqtisadi vasitələrlə, şəxsi qeyri-əmlak maraqları isə həm də mənəvi vasitələrlə təmin olunur. Mənafe və maraq kateqoriyaları fiziki və hüquqi şəxslərin tələblərinin ödənilməsi üçün əhəmiyyət kəsb edir və mülki işlər üzrə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin əsasını təşkil edir (3).

Nəzəriyyədə və məhkəmə təcrübəsində kreditörün məruz qaldığı əmlak itgisi bəzən “zərər”, bəzən isə “ziyan” kimi qeyd olunur. Mülki qanunvericilikdə “zərər” termini ilə yanaşı, “ziyan” ifadəsindən də istifadə olunması (MM-nin 7.3, 16.1, 26.7, 28.5, 30.3, 32.1, 49.4.6 172, 174, 650.1, 563, 564 və s. maddələrində “ziyan” sözündən istifadə olunmuşdur) hüquqtəbiiyyət fəaliyyətində bu cür mənzərənin yaranmasına şərait yaratmışdır. Yeri gəlmişkən, belə vəziyyət təkcə mülki qanunvericilikdə deyil, digər qanunvericilik aktlarında, hətta cinayət və cinayət-prosessual məəcəllələrində mövcuddur. Belə ki, əgər CM-nin 14.2, 20.2, 36-40, 64 və digər maddələrində mühafizə altına alınmış dəyərlərin ifadəsi üçün “zərər” sözündən istifadə olunmuşdursa, 44.2, 59.1.13, 59.1.14, 72, 73, 73-1, 73-2 və digər maddələrində “ziyan” sözündən istifadə olunmuşdur. Diqqəti cəlb edən məqamlardan biri respublikamızın qüvvədə olan cinayət prosesual qanunvericiliyində “zərər” sözünün “ziyan” sözü vasitəsi ilə izah olunmasıdır. Belə ki, CPM-in 7.0.36-cı maddəsində göstərilir ki, zərər - cinayət nəticəsində zərər çəkmiş şəxsə vurulmuş mənəvi, fiziki və ya maddi ziyandır.

Bu cür mövqeyə xarici ölkə ədəbiyyatlarında da rast gəlinir. Məsələn, Almaniya mülki hüquq ədəbiyyatında göstərilir ki, zərər edilən kənar təsir nəticəsində şəxsin əmlakına və ya hüquqi cəhətdən qorunan digər nemətlərinə vurulan ziyandır və bu ziyanın vurulması şəxsin öz istəyi ilə bağlı olmur. Zərərin özü iki yerə ayrılır: maddi zərər və qeyri-maddi zərər. Maddi zərər dedikdə, əmlaka (əmlak qiyməti olan nemətə) vurulan və əvəzinin ödənilməsi mümkün olan itki başa düşülür. Maddi zərər ilə əmlakın faktiki real dəyəri azalır (11, s. 355).

Bu baxımdan “zərər” və “ziyan” anlayışlarının da müəyyən mənada bir-biri ilə qarşılaşdırmağımız lazım gəlir. Rus dilində bu terminlərin ifadəsi

üçün «ущерб» və «вред» sözlərindən istifadə olunmuşdur. S.S.Allahverdiyevin fikrincə, rusca «вред» və «ущерб» kimi sözlərin azərbaycanca qarşılığı olan «zərər» və «ziyan» kimi ifadələr eyni mənəvi, sinonim sözlərdir, mənəvi və məzmunca üst-üstə düşür. Bununla bərabər, Rusiya Federasiyası mülki hüququnda, hüquq ədəbiyyatında və qanunvericiliyində «убыток» kateqoriyası işlədilir ki, bu kateqoriya «вред» («zərər») və «ущерб» («ziyan») anlayışlarından fərqlənir. Bu anlayışlar üst-üstə düşür. Belə ki, Rusiya mülki hüququnda «убыток» dedikdə, zərərin pulla qiymətləndirilməsi başa düşülür. Bu ifadə Azərbaycan dilinə «ziyan», «zərər» kimi tərcümə edilir. Müəllif terminoloji baxımdan qarışıqlığa yol verilməməsi üçün rusca «убыток» sözünün azərbaycanca qarşılığı və ekvivalenti kimi «itki» ifadəsinin işlədilməsini məqsədmüvafiq hesab edərək göstərmişdir ki, mülki hüquqda itki dedikdə, pulla ifadə olunan zərər (ziyan) başa düşülür, daha doğrusu, itki əmlak zərərinin pulla qiymətləndirilməsidir (2, s. 683).

Bir başqa milli müəllifimiz M.N.Abbasova S.S.Allahverdiyevdən fərqli olaraq «ущерб» sözünü “zərər” kimi, «вред» sözünü isə «ziyan» kimi tərcümə edib göstərmişdir ki, «ущерб» («zərər») termini konkret dəyər-pul xarakterinə malik olduğu halda, «вред» («ziyan») termini daha dərin məzmunla malik olub, təkcə əmlak xarakterli hüquq və mənafeələrin deyil, həmçinin şəxsi mənəvi xarakterli hüquq və mənafeələrin azalmasını əks etdirir. Müəllif bu baxımdan Azərbaycan Respublikası CPM-in 7.0.36-cı maddəsinin aşağıdakı redaksiyada verilməsini təklif etmişdir: “Ziyan - cinayət nəticəsində zərərçəkmişin maddi, mənəvi və fiziki maraqlarında və hüquqlarında yaranan itkilərdir” (6, s. 13).

Azərbaycan Respublikasında mülki hüquqların və vəzifələrin əmələ gəlməsi əsaslarından biri məhz başqa şəxsə zərərin vurulması sayılır (Azərbaycan Respublikası MM-nin 14.2.6-cı maddəsi). Zərər dedikdə, hüququ pozulmuş şəxsin pozulmuş hüququnu bərpa etmək üçün çəkdiyi və ya çəkməli olduğu xərclər, əmlakından məhrum olması və ya əmlakının zədələnməsi (real zərər), habelə hüququ pozulmasaydı, həmin şəxsin adı mülki dövriyyə şəraitində əldə edəcəyi gəlirlər

(əldən çıxmış fayda) başa düşülür (Azərbaycan Respublikası MM-nin 21.2-ci maddəsi). Zərər (zərər vurulması faktı) yoxdursa, deməli, mülki-hüquqi məsuliyyət yoxdur. Yəni, zərər olmadıqda mülki-hüquqi məsuliyyət yarana bilməz. Bu baxımdan zərər mülki-hüquqi məsuliyyətin zəruri və mütləq əsası hesab olunur (2, s. 682).

Hüquq ədəbiyyatında əməlin hüquqazidd olması ilə bağlı, əsasən, iki mövqe vardır. Bir mövqeyə görə, zərərin vurulması faktı başqasına zərər vurulmasını qadağan edən ümumi prinsipi pozduğundan, bu növ əməllər hüquqazidd sayılmalıdır. Digər mövqeyə görə isə, hüquqaziddlik zərərçəkmişin subyektiv olmayan hüququnun pozulması ilə deyil, zərərçəkmişin mənafeyinin mühafizəsini nəzərdə tutan obyektiv hüquq normasının pozulması ilə yaranır (9, s. 55). M.M.Aqarkov göstərmişdir ki, hüquqazidd əməl hər bir halda obyektiv hüququ pozur. Hər hansı şəxsə zərərin yetirilməsində ifadə olunan obyektiv hüququn pozulması eyni zamanda zərərçəkmişin subyektiv hüququnun pozulmasına və ya hüquq normaları ilə mühafizə olunan mənafeyə zərər yetirməyə səbəb olduqda həmin zərərin ödənilməsi öhdəliyini yarada bilər (7, s. 140).

Mülki qanunvericilik aktlarının tələblərinə zidd olan əməllər hüquqauyğun olmayan əməllər sayılır. Bu cür əməllər, eyni zamanda, hüquqazidd əməllər və ya hüquq pozuntuları adlandırılır. Hüquqazidd əməllər odur ki, həmin davranışın edilməsinə mülki qanunvericilik yol vermir, onu qadağan edir və yasaqlayır. Bu əməllər mülki qanunvericilik aktlarında ifadə olunan hüquqi göstərişləri pozur. Əgər mülki qanunvericilik mülki hüquq münasibətlərinin əmələ gəlməsini, dəyişməsinə və ya xitam olunmasını hüquqazidd əməllərə bağlayırsa və bununla əlaqələndirirsə, onda həmin əməllər hüquqi fakt kimi çıxış edir. Hüquqi fakt qismində çıxış edən hüquqazidd əməllər isə müxtəlif şəkildə təzahür edir.

Zərər vurmaq hüquqazidd əməllərin əsas hissəsini təşkil edir. Bunlara deliktlər deyilir. Söhbət fiziki şəxsin şəxsiyyətinə, əmlakına, habelə hüquqi şəxsin əmlakına və işgüzar nüfuzuna zərər vurmaqdan gedir. Məsələn, sürücü minik avtomobilini yüksək sürətlə idarə edərkən səkidə dayanan vətəndaşı vurur və ona xəsarət yetirərək, hər iki

ayağını sındırır. Zərərçəkən vətəndaş işə çıxma bilmir və əmək haqqından məhrum olur. Bundan savayı, o, sağlamlığının pozulması ilə bağlı əlavə xərclərə, o cümlədən müalicəyə, əlavə qidalanmaya, dava-dərman alınmasına və s. xərclərə məruz qalır. Zərərçəkən vətəndaş ziyana məruz qaldığından, zərər vuran sürücü ona dəyən ziyanın əvəzini ödəməlidir. Bu zaman sürücü ilə vətəndaş arasında ziyan vurmaqla bağlı mülki hüquqi münasibət (delikt hüquq münasibəti və ya delikt öhdəliyi) əmələ gəlir (1, s. 313).

Ədəbiyyatlarda zərər vurmaqdan əmələ gələn öhdəliklər “delikt öhdəliyi”ndən başqa, “hüquq pozuntusundan irəli gələn öhdəliklər”, “müqavilədən kənar öhdəliklər”, “icazə verilməmiş əməllərdən yaranan öhdəliklər” kimi adlandırılsa da (9, s. 52), bu ifadələr mahiyyət etibarını ilə eyni hadisənin ayrı-ayrı əlamətləri sayılır və məcmu halında delikt öhdəliyinin özünü əks etdirir. Məsələn, müqavilə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi və ya lazımı qaydada yerinə yetirilməməsi ilə ziyan vurulur, bu zaman həmçinin müqavilə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi və ya lazımı qaydada yerinə yetirilməməsi hüquq pozuntusunu təşkil edir. Hesab edirik ki, bu terminologiya müəyyən mənada şərti xarakter daşısa da, sabitdir və qeyri-müəyyən deyildir.

Rusiya Federasiyasının qüvvədə olan 21 oktyabr 1994-cü il tarixli MM-nin 59-cu fəslə əsnəvi olaraq “Ziyan vurmaq nəticəsində əmələ gələn öhdəliklər” adlandırılsa da (Azərbaycan Respublikasında sovet hakimiyyəti dövründə qəbul olunmuş 1964-cü il 11 sentyabr tarixli Qanunla təsdiq edilmiş Azərbaycan SSR MM-nin 42-ci fəslə də eyni cür adlandırılmışdır), respublikamızın müstəqillik dövründə qəbul olunmuş və hazırda qüvvədə olan MM-nin 59-cu fəslə “Mülki hüquq pozuntuları (deliktlər)” adlanır. MM-nin 1096-cı maddəsinə əsasən, mülki hüquq pozuntusu (delikt) hüquqla və ya qanunla müdafiə edilən başqa şəxsə (zərərçəkənə) birbaşa ziyan və ya zərər vurulmasına gətirib çıxaran təqsirli, hüquqa zidd (mülki qanunvericiliyin normalarını pozan) əməldir (hərəkət və ya hərəkətsizlikdir). Delikt törətmiş şəxs mülki hüquq məsuliyyəti daşıyır.

Delikt və onu törətmiş şəxsin məsuliyyəti hələ qədim Roma hüququna bəlli olmuşdur. Roma hü-

ququna görə, vurulmuş zərərin miqdarı çatdırılmamış, məhv edilmiş, zədələnmiş əşyaların bazar qiymətləri ilə (*vera rei aestimatio* - əşyanın əsl dəyəri), çox zaman isə konkret şərait üzrə dəyəri nəzərə alınmaqla müəyyən edilmişdir (4, s. 175).

Vurulmuş zərərin əvəzinin ödənilməsinin, adətən, aşağıdakı sistemyaradıcı elementləri fərqləndirilir:

- predmet (pozulmuş əmlak və şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarının bərpası üzrə olan ictimai münasibətlər);

- metod (münasibətlərin subyektlərinin təşəbbüskarlığının, iradənin muxtariyyətinin mövcud olduğu dispozitiv elementli imperativ metod);

- institusional prinsiplər (müvafiq normaların realizəsi, zərərin tam həmdə ödənilməsi prinsipləri və s.);

- funksiyalar (kompensasiya, müdafiə və qabaqlayıcı).

MM-nin 1096-cı maddəsində deliktə verilmiş anlayışa əsasən, zərər delikt məsuliyyətinin əmələ gəlmə əsaslarından biridir. Roma hüququndan irəli gələn ənənələrə uyğun olaraq, mülki hüquqda öhdəliklərin müqavilə əsaslarından və qanunda nəzərdə tutulan əsaslardan əmələ gəldiyi qəbul olunmuşdur. Öhdəliklərin qanunda nəzərdə tutulan əsasları müqavilədən kənar öhdəliklər də adlandırılır. Əgər müqavilə öhdəlikləri üçün bazar, əmtəə dövriyyəsi, maddi nemətlərin birindən digərinə keçməsi ilə bağlı olan münasibətlər xarakterikdirsə, öhdəliklərin qanunda nəzərdə tutulan əsasları üçün mülki hüquq pozuntularından (deliktlər) irəli gələn münasibətlər xarakterikdir. Müqavilədən kənar öhdəliklərin başlıca növlərindən biri delikt öhdəliyi sayılır. Onu da qeyd etməliyik ki, delikt öhdəlikləri müqavilədən kənar öhdəliklərin əsas hissəsini təşkil etsə də, onu tam əhatə etmir. Belə ki, müqavilədən kənar öhdəliklərin delikt öhdəliyi sayılmayan, əsassız varlanma kimi digər növləri də vardır.

Mülki hüquq pozuntularından irəli gələn öhdəliklərin fərqləndirici əlamətləri ilə bu növ əməllərin fəaliyyət sferası müəyyən edilir. Bu növ öhdəliklər, ilk növbədə, zərərvuran ilə zərərcəkmişin bir-birləri ilə müqavilə münasibətləri şəklində bağlı olmadığı hallarda yaranır. Digər tərəfdən, öhdəliklərin yarandığı tərəflər bir-birləri ilə mü-

qavilə münasibətlərində də ola bilərlər, lakin zərər müqavilə öhdəliklərinin pozulması ilə əlaqədar olmayan hərəkətlər üzündən baş verə bilər. Üçüncü əlamət kimi qeyd edə bilərik ki, qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda müqavilə öhdəliklərinin pozulması ilə baş vermiş zərərin də bu öhdəlikləri nizama salan normalar ilə ödənilməsi müəyyən edilə bilər. Məsələn, sərnişin daşınması müqaviləsi üzrə. Azərbaycan Respublikası MM-nin 849-cu maddəsinə əsasən, əgər daşıyıcının ayrı-ayrı və ya bütün nəqliyyat xidmətlərinə qanuni və ya rəsmi göstərişlər və ya beynəlxalq konvensiyalar tətbiq edilirsə və bu göstərişlərə və konvensiyalara görə zərərin əvəzinin ödənilməsi hüququ yalnız müəyyən şərtlər və ya məhdudiyyətlər olduqda əmələ gəlirsə və ya həyata keçirilə bilirsə, yaxud müəyyən şərtlər olduqda istisna edilirsə, daşıyıcı sərnişin qarşısında həmin göstərişlərə yalnız onları yerinə yetirdiyi halda istinad edə bilər. Bütün digər hallarda daşıyıcı sərnişinlə razılaşmaya əsasən öz məsuliyyətini daşımının dəyərinin üç misli ilə məhdudlaşdırıla bilər, bu şərtlə ki, sərnişinə zərər qəsdən və ya kobud ehtiyatsızlıq üzündən vurulmasın və ya sərnişin üçün yaranmış zərəərə görə daşıyıcı yalnız onun xidmətində olmayan başqa şəxsin təqsiri nəticəsində məsuliyyət daşısın.

Ədəbiyyatlarda bəzən qanunların delikt öhdəliyinin yaranma əsası kimi qeyd edilməsinə rast gəlinir. Fikrimizcə, burada müəyyən yanlışlığa yol verilir. Bu mövzuda daha dəqiq fikrə gəlməyimiz üçün aşağıdakı suala birmənalı cavab verməliyik: Delikt mülki hüquq pozuntusudurmu? Çünki bəziləri hesab edir ki, delikt və mülki hüquq pozuntusu məzmunca heç də tam olaraq üst-üstə düşən anlayışlar deyildir. Qanunda onun yaranma əsası müəyyən edilə bilər, reallıqda yaranma əsası isə əslində deliktin özünün baş verməsidir. Fikrimizcə, deliktin əhatə dairəsi kifayət qədər genişdir. Bu, həm əmlak, həm də qeyri-əmlak xarakterli hüquqları əhatə edir. Başqa sözlə, şəxsiyyətin mülkiyyət hüququ ilə yanaşı, toxunulmazlığı, həyat və sağlamlığı, habelə şərəf və ləyaqəti ilə bağlı olan münasibətlər delikt sayılan əməllərin obyektidir.

MM-nin 1097.1-ci maddəsinin tələbinə əsasən, mülki hüquq pozuntusu (delikt) nəticəsində vurulmuş zərərin əvəzi zərərvuran tərəfindən tam

həcmdə ödənilməlidir. Bu, adətən, zərərin natura qaydada ödənilməsini nəzərdə tutur. Yəni, zərərçəkmişə eyni növdə və keyfiyyətdə olan digər əşya verilir, yaxud əşyanın zədələnmiş və ya korlanmış hissəsi bərpa olunur. Fiziki şəxsin həyatı və ya sağlamlığına qarşı edilmiş deliktə münasibətdə isə zərərin ödənilməsi fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Belə ki, həyat itirildikdə onu heç nə ilə geri qaytarmaq mümkün olmur. Sağlamlığa vurulmuş zərərin də naturada geri qaytarılması mümkün olmur. Burada söhbət, adətən, zərərin kompensasiya edilməsindən gedir (10, s. 6).

Mülki qanunvericilikdə şəxsiyyətin həyat və sağlamlığına zərər vurmağın qarşısını almağa yönəlmiş norma yaradılmışdır. Belə ki, MM-nin “Zərər vurulmasının qarşısının alınması” adlanan 1098-ci maddəsinə əsasən, gələcəkdə zərər vurulması təhlükəsi bu cür təhlükəni yaradan fəaliyyətin qadağan edilməsi barədə iddiaya əsas verə bilər. Əgər vurulmuş zərər onu vurmaqda davam edən və ya yeni zərər vurulması təhlükəsi törədən

binanın, qurğunun istismarının və ya digər istehsal fəaliyyətinin nəticəsidirsə, məhkəmə cavabdehin üzərinə zərərin əvəzini ödəməkdən əlavə, müvafiq fəaliyyəti dayandırmaq və ona xitam vermək vəzifəsini də qoya bilər. Məhkəmə müvafiq fəaliyyətin dayandırılması və ya ona xitam verilməsi barədə iddiadan yalnız o halda imtina edə bilər ki, həmin fəaliyyətin dayandırılması və ya ona xitam verilməsi dövlət mənafehinə zidd olsun. Bu cür fəaliyyəti dayandırmadan və ya ona xitam verməkdən imtina edilməsi zərərçəkənləri həmin fəaliyyətlə vurulmuş zərərin əvəzinin ödənilməsi hüququndan məhrum etmir.

Beləliklə, mülki hüquqi məsuliyyətin mahiyyətində kreditörün hüquq pozuntusunun törədilməsində mövcud olmuş əvvəlki vəziyyətinin bərpası, pozulmuş hüquqların müdafiə olunması dayanır. Təqsirkarın cəzalandırılması və ya vəziyyətinin ağırlaşdırılması onun məzmununa və funksiyasına daxil deyildir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Allahverdiyev S.S. Azərbaycan Respublikasının mülki hüquq kursu. I cild. (II nəşr). «Digesta» nəşriyyatı. Bakı, 2008, 944 s.
2. Allahverdiyev S.S. Azərbaycan Respublikasının mülki hüquq kursu. II cild. (II nəşr). «Digesta» nəşriyyatı. Bakı, 2009, 736 s.
3. Əsədov B.H. Subyektiv hüquqlarda əhatə olunmayan maraqlar və onların məhkəmələrdə müdafiəsi / <http://supremecourt.gov.az/static/view/115>
4. Novitski İ.B. Roma hüququ (rus dilindən azərbaycan dilinə tərcümə). Bakı, “Biznes Xəbərləri”, 2012, 284 s.
5. Yusifov Ş.M. Zərərin bir növü kimi mənəvi zərərin hüquqi tənзимinin bəzi problemləri // Bakı Universitetinin Xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası. 2014, № 2. S. 16-27.
6. Аббасова М.Н. Пути совершенствования применения законодательств при разрешении имущественных вопросов в уголовном судопроизводстве. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философии по праву. Баку, 2016, 34 с.
7. Агарков М.М. Гражданское право: учебник. Т. I / ред.: М.М.Агарков, Д.М.Генкин. - М.: Юридическое изд-во НКЮ СССР, 1944. - 419 с.
8. Агарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву. М.: Юридическое издательство НКЮ СССР, 1940. – 192 с.
9. Смирнов В.Т., Собчак А.А. Общее учение о деликтных обязательствах в советском гражданском праве. Л., Изд-во Ленингр. ун-та, 1983. – 152.
10. Хохлов В.А. Гражданско-правовая ответственность за нарушение договора: Автореф. дисс... д.ю.н. Саратов, 1998, 25 с.
11. Peter van Aubel. Anleiherating und bonitätsrisiko. Eine empirische Untersuchung der Renditespreads am deutschen Markt. Dresden, 2000, s. 357.

Айнур Мамедзаде

**ВРЕД, ПРИЧИНЕННЫЙ ЖИЗНИ ИЛИ ЗДОРОВЬЮ ФИЗИЧЕСКОГО ЛИЦА
КАК ОДНО ИЗ ОСНОВНЫХ ПОНЯТИЙ ДЕЛИКТНОГО ПРАВА**

Резюме

Сфера деятельности по гражданским правонарушениям определяется особенностями деликтных обязательств. Такие обязательства возникают прежде всего в тех случаях, когда правонарушитель и потерпевший не связаны договорными отношениями друг с другом. С другой стороны, стороны обязательства могут находиться в договорных отношениях друг с другом, но ущерб может возникнуть из-за действий, не связанных с нарушением договора. В качестве третьего признака отмечается, что в случаях, предусмотренных законом, ущерб, причиненный нарушением договорных обязательств, также может определяться нормами, регулирующими эти обязательства.

Aynura Mammedzade

**HARM CAUSED TO THE LIFE OR HEALTH OF AN INDIVIDUAL
AS ONE OF THE BASIC CONCEPTS OF TORT LAW**

Summary

The scope of activities in civil offenses is determined by the specifics of tort obligations. Such obligations arise primarily in cases where the offender and the victim are not bound by contractual relations with each other. On the other hand, the parties to the obligation may be in a contractual relationship with each other, but damage can arise from actions that are not related to a breach of the contract. As a third feature, it is noted that in cases provided for by law, damage caused by violation of contractual obligations can also be determined by the rules governing these obligations.